

Vznešený étos starého materialistu

Roman Cardal

12. júla 2022 ✝ Spoločnosť ✝ Filozofia

Zdroj: flickr.com

1. Precitnutie rozumu

Ak by sme personifikovali ľudský rozum, mohli by sme povedať, že sa v gréckych predsokratovských mysliteľoch prebudil z dlhého spánku, počas ktorého sníval mýtické sny. Po precitnutí zostávajú po snoch zvyčajne iba matné spomienky, ale niektoré z nich sa silnejšie vryjú do pamäti a ich obsah sa vynára aj v bdelom stave. Preto sa aj u prvých filozofov ešte tu a tam stretávame so *starými stopami mýtov*, ktoré sa občas objavujú v ich úvahách. Táles z Milétu podal jasné dôkazy o svojej intelektuálnej zdatnosti, a predsa sa domnieval, že celý svet je plný bohov. Parmenidés uviedol svoju filozofickú báseň o prírode odkazom na bohyňu, ktorá sa mu zjavila a uviedla ho do priepastného tajomstva bytia.

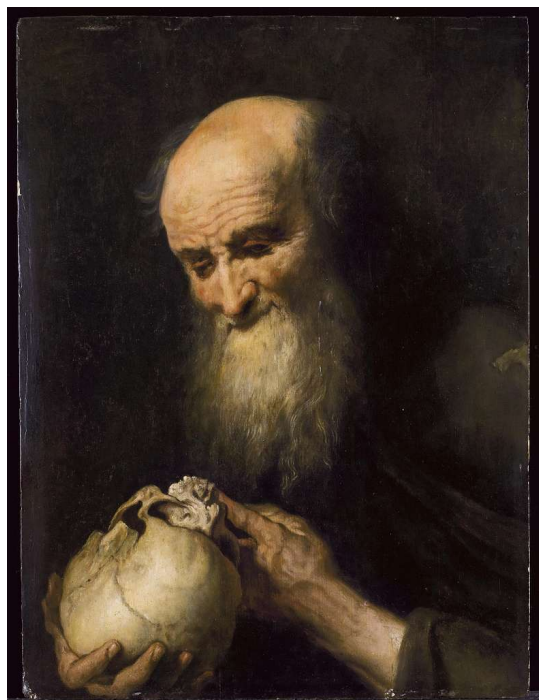
Prečo sa mysliteľom, ktorí sú skeptickí voči tradičnému náboženstvu a antickým mýtom, niekedy poklznú jazyk a *nedokážu byť verní svojmu filozofickému poslaniu* od začiatku až do konca? Je to preto, že človek je od *prirodzenosti náboženská bytosť*. Uvedomuje si, že jeho narodeniu predchádzalo desivo „dlhé nebytie“, z ktorého sa v istom okamihu dejín sveta vynoril. To platí pre každého človeka, takže jeho život nemožno odvodzovať len od jeho rodičov. V hĺbke jeho mysle drieme „podozrenie“, že za jeho príchodom na Zem *môže byť nejaký „páchateľ“*. Keďže ide o veľmi záhadnú záležitosť, je takmer nemožné ju racionálne a presne objasniť. Preto sa títo prví filozofi napriek svojmu programu niekedy uchýľovali k slovným obratom *prevzatým z mytologickej tradície*.

Preto by nebolo veľmi vhodné hovoriť o zásadnom nesúlade v ich postojoch. Stáli pred problémom, ktorý sa nedal vyriešiť aplikovaním teoretických prostriedkov, ktoré mali k dispozícii. Niektorí predsokratovski myslitelia sa však dostali do oveľa vážnejších ťažkostí, ktoré už možno označiť ako nekonzistentnosť. Príkladom je slávny Démokritos z Abdéry (asi 460 – 370 pred n. l.), *ktorého intelektuálny profil bol skutočne obdivuhodný*. Historik filozofie Eduard Zeller mu vystavuje toto vysvedčenie: „*Prevyšoval všetkých predchádzajúcich filozofov i filozofov svojej doby hodnotou svojich vedomostí... prenikavosťou a presnosťou svojho poznania.*“

2. Volba dobrého

Ak sa začítame do fragmentov, ktoré sa z jeho diela zachovali, môžeme sa presvedčiť o pravdivosti Zellerovho dobrozdania. Démokritos bol človek, ktorý kládol filozofické hľadanie nad všetko ostatné. Hovorieval, žeby *radšej chcel nájsť jeden kauzálny výklad, než dostať kráľovstvo Peržanov*. Tento výrok odráža typickú mentalitu učenca, pre ktorého bohatstvo múdrosti nemôže byť vyvážené žiadnou inou hodnotou. Určite to nebol rovnaký postoj, aký oveľa neskôr zaujal kynik Diogenes, keď vyzval Alexandra Veľkého, aby ustúpil a nebránil mu vo výhľade na slnko. Nechcel sa naň dívať preto, aby ho skúmal, ale aby si vychutnal príjemné teplo jeho lúčov. Na druhej strane Démokritos *varoval pred príjemnosťou* a únik z jej chápadiel videl v skúmaní príčinných súvislostí udalostí. Silný kritický záblesk môžeme vysledovať v Démokritových slovách proti Parmenidovi: „*Úbohá myseľ, od nás si vzala dôkazy a nás vyvraciaš? Naše vyvrátenie bude tvojím pádom.*“ Ak je činnosť ľudského rozumu podmienená zmyslovým poznaním, nemožno jeho hodnotu negovať v mene pojmových obsahov.

Démokritos považoval človeka za *mikrokozmos*, ktorý by mal pochopiť základné zákony vlastnej existencie. Svoju skepsu obracal *najmä proti súdobej náboženskej praxi*, k čomu určite prispelo iracionálne správanie vtedajších veriach: „*Ludia v modlitbách žiadajú od bohov zdravie, ale že majú v sebe moc nad ním, to nevedia, a konajúc vo svojej neviazanosti proti nemu sami sa svojimi žiadosťami stávajú zradcami zdravia... Bohovia dávajú ľuďom všetko dobré tak predtým ako aj teraz. Ale to, čo je zlé, škodlivé a neužitočné, to ani predtým, ani teraz nedávajú bohovia ľuďom, ale ľudia sa k tomu sami približujú kvôli zaslepenosti mysle a nevedomosti.*“

Démokritos s lebkou na obraze holandského maliara 17. stor.

zdroj: picryl.com

Podobne ako mnohí iní Gréci, aj Démokritos zdôrazňuje *potrebu poriadku a miery v ľudskom živote*. Všíma si, že človek opustil cestu prirodzenosti a jeho život tak upadá do mnohých ziel. Jeden z dôvodov je jeho nadmerná žiadostivosť: „*Ak (zvíra) niečo potrebuje, vie, koľko potrebuje; ak človek niečo*

potrebuje, nepozná mieru.“ Z toho zrejme plynie, že ľudská bytosť *nie je úplne ovládaná prirodzenou potrebou*. Ak by to tak bolo, jej správanie by bolo rovnako rozvážne ako fungovanie ostatných prírodných entít. Preto pripúšťa, že *človek je obdarený dušou, ktorá nie je totožná s jeho telesnosťou*. Telesnosť je plne súčasťou prírody a podlieha jej zákonitostiam; v duši človeka sídli to, čo sa týmto zákonitostiam môže vzoprieť. Odtiaľ pramenia neporiadky v ľudskom živote. Nápravu vidí Démokritos v *starostlivosti o dušu*: „*Ľuďom pristane viac dbať o dušu než o telo, lebo dokonalosť duše naprawuje nedokonalosť tela, ale sila tela bez rozumu dušu nijako nezlepší... Kto si volí duševné statky, volí božskejšie, kto telesné, volí ľudské... Telesná krása je čosi živočíšne, ak v nej nie je skrytý duch.*“

3. Vnútornosť ducha

Nie je to však tak, žeby telo zosobňovalo zlú stránku človeka, zatiaľ čo duša automaticky predstavuje čosi dobré. Môžeme sa to dočítať z iného úryvku, ktorý sa nám zachoval: „*Ak otvoríš svoje vnútro, nájdeš... akési pestré, vášňami naplnené skladisko a pokladnicu mrzkosti.*“

Je zvláštne, do akej miery Démokritos zdôrazňuje *dôležitosť ľudského vnútra*. Do neho kladie centrum existencie človeka. Práve preto, že ide o vedomú vnútornosť, nemožno s ňou zaobchádzať ako s predmetom, ktorý možno ovládať silou. *Je neľudské riadiť človeka zvonku ako stroj, pretože je bytostne povolaný, aby sa riadil sám*. V tom zaznieva názor o základných limitoch formovania človeka prostredníctvom legislatívy spojennej so sankciami pre tých, ktorí sa vonkajším normám nepodriaďa.

Osobné presvedčenie o správnosti požadovaného spôsobu konania je absolútne nenahraditeľné: „*Ten, kto používa povzbudenie a presvedčivú reč, sa ukáže ako silnejší podnecovateľ cnosti než ten, kto používa zákon a násilie. Je totiž pravdepodobné, že tajne hreší ten, koho zákon odvrátil od bezprávia, a že ten, koho presvedčenie priviedlo k povinnosti, nekoná nič zlé ani tajne, ani otvorene. Ak teda človek koná správne, vychádzajúc z porozumenia a poznania, stáva sa zároveň statočným a priamym.*“

Je známe, akú dôležitú rolu zastávalo pre Grékov *presvedčanie, osobné poznanie pravdy a individuálne stotožnenie sa so zákonnými opatreniami*. Vďaka vnútornosti (dnes by sme povedali personalite) stojí človek sám pred sebou, vidí seba, svoje myšlienky, svoje pohnútky. To, čo je druhým skryté, je jemu samému zjavné. Preto je možné *hrať „dvojité hru“*, viesť životný štýl pokrytca, ktorý je vnútri iný, ako sa javí navonok. Démokritos od takejto cesty odrádza: „*Nepatrí sa o nič viac pred ľuďmi ako pred sebou samým a o nič viac konať zlo, ak sa o ňom nikto nedozvie, než keď sa o ňom dozvedia všetci ľudia; ale najviac sa treba hanbiť pred sebou samým a tento zákon má byť daný duši: nerobiť nič, čo je neprimerané.*“ Za týmito slovami sa skrýva vedomie existencie miery, ktorou sa ľudské činy merajú a rozlišujú na primerané a neprimerané, dobré a zlé. Ide o ľudskú prirodzenosť, ktorá nám umožňuje rozhodnúť, ktoré činy sú ľudské a ktoré neľudské. *Otázka „kto je človek“ tak nadobúda eminentnú dôležitosť.*

Nie je to teda ľudské vedomie, pokiaľ je formované náhodnými vplyvmi prostredia, ktoré je arbitrom dobra a zla. Posledná norma správneho správania je vo väčšine ľudí zasiata tým, čo neustále zamestnáva ich nestálu myseľ. Grécki filozofi sa snažili zostúpiť pod obsah myslenia daný prítomnosťou aktuálnych predmetov a *objaviť v hĺbinách pevnú pôdu*, po ktorej by človek mohol slobodne kráčať za svojím cieľom a nenechať sa unášať tým, čo práve upúta jeho pozornosť.

Konečná identita človeka spočíva v tejto hĺbke a v konfrontácii s ňou sa mnohé jeho činy začnú javiť ako nerozumné a nesprávne, bez ohľadu na hodnotenie okolia: „Aj keď si sám, nehovor a nerob nič zlé; nauč sa hanbiť sa oveľa viac za seba ako za iných... Je lepšie vyčítať si vlastné chyby než chyby cudzie.“ Lebo *„je hanba starať sa o cudzie veci a nepoznať vlastné“*. Ľudia si od porušovania etických noriem sľubujú šťastie a plnší život, ale Démokritos to vidí úplne opačne. Zlý, nerozumný, nemierny a bezbožný život dokonca neoznačil za nedobrý život, ale za dlhé umieranie. Nie je rozumné očakávať šťastie od hriechu, či od vonkajších okolností: *„Šťastie i nešťastie je vecou duše.“*

Tieto skutočnosti by si mali pripomínať aj súčasní kresťania. Je prekvapujúce, že tieto slová pochádzajú od jedného z najznámejších materialistov. Môže byť človek s podobným presvedčením učiteľom takej vznešenej etiky? Odpoveď na túto otázku budeme hľadať v ďalšom príspevku.

URL adresa článku: <http://christianitas.sk/vzneseny-etos-stareho-materialistu/>